



Institute of Gender Programs
Інститут Гендерних Програм

Філіпп Флурі, Марія Берлінська, Валентин Бадрок

ЖІНКИ У СЕКТОРІ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ: ЗАКОНОДАВСТВО І СУЧАСНІ ПРИКЛАДИ



Київ - Женева, 2016

ЖІНКИ У СЕКТОРІ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ: ЗАКОНОДАВСТВО І СУЧАСНІ ПРИКЛАДИ

Філіпп Флурі, Марія Берлінська, Валентин Бадрок

Дослідження проводиться експертами Інституту гендерних програм та Центру досліджень армії, конверсії і роззброєння (ЦДАКР) за фінансового сприяння Женевського Центру демократичного контролю над збройними силами (ДКЗС).

ЗМІСТ

Передмова Філіпп Флурі.....	3
Передмова Марія Берлінська.....	4
Передмова Валентин Бадрак.....	6
Вступ	8
Аналіз нормативно-правових актів, які регулюють службу в Збройних Силах України, Національній гвардії України та Державній прикордонній службі України.....	11
Висновки і рекомендації	50
Список використаних джерел.....	55

ПЕРЕДМОВА

Філіпп Флурі

Заступник директора ДКЗС

Конфлікт на південному сході України засвідчив наявність значної кількості громадян — чоловіків і жінок, цивільних і військових — рішуче налаштованих добровільно допомагати не лише у зоні проведення АТО, але й загалом у реформуванні сил оборони та інших структур безпеки.

Українське суспільство у сприйнятті питань гендерної рівності з 1990 року зазнало фундаментальних змін, початок яких співпадає з моментом зникнення Радянського Союзу. Водночас, успіх врегулювання в суспільстві гендерних питань визначається не лише змінами сприйняття. Цінності гендерної рівності мають бути закріплені у законах, інституціях, політичних програмах і практичних заходах.

Збройні Сили на всіх рівнях не є виключенням для дії принципів гендерної рівності, так само, як і всі відомства сектору безпеки і оборони на урядовому рівні. Існування волонтерського руху, що надає підтримку — а іноді навіть є головним постачальником — для значної кількості «суто військових» послуг, також спонукає до встановлення чіткого порядку регулювання питань гендерної рівності у теперішньому процесі реформування.

Поряд із іншими напрацюваннями щодо законодавчих та нормативних питань, опублікованими ДКЗС, це дослідження попередньо розглядає стан законодавчої бази, що регулює гендерні аспекти у секторі безпеки і оборони України. Певна обмеженість інформації пов'язана не стільки з позицією дослідників, скільки із загальними недоліками політики і законодавства з цього питання. Вочевидь, попереду ще багато роботи як у законодавчому полі, так і в сферах реальної політики і практики.

Женева, червень 2016 р.

ПЕРЕДМОВА

Марія Берлінська

Голова Інституту гендерних програм

Всі прогресивні процеси в суспільстві мають свої точки відліку. Дослідження, яке ви зараз тримаєте в руках почалося з громадської ініціативи «Невидимий батальйон» та стало логічним продовженням процесу змін що спричинили до цього. Google за пошуковим запитом Невидимий батальйон на сьогодні видає 150 000 результатів. Я спробую пояснити що таке «Невидимий батальйон» доступніше та детальніше ніж Google.

З початком військової кампанії в Україні я добровільно вирушила займатись аеророзвідкою для нашої армії. Ні до, ні після цього я не планувала військової кар'єри, моя присутність у військовій кампанії була вимушеним кроком на противагу російській окупації моєї країни.

Проте, кожного разу приїжджаючи працювати в зону АТО я помічала, що жінки, котрі добровільно приїхали як і я захищати Батьківщину знаходяться в напівлегальному положенні. Жінки, котрі фактично були снайперками, розвідницями, гранатометницями – тобто виконували бойові завдання, офіційно були оформлені кухарками, швачками чи діловодами. Також жінки не допускались до ключових командних посад.

Зрозуміла річ, що це позначалось на розмірі зарплатні, ставленні командування, соціальному статусі, та подальшій військовій кар'єрі. Окрім очевидної дискримінації за гендерною ознакою, мені в цій ситуації вбачалась ще й втрата обороноздатності для України. Адже, якщо половина суспільства не допущена до повноцінної можливості захищати свою незалежність – в кінцевому результаті все суспільство втрачає 50 % потенційної продуктивності.

Відтак я вирішила дослідити це питання детальніше, щоб зрозуміти, як раціональніше під час війни застосовувати професіоналізм жінок. Так виник проект «Невидимий батальйон» - перше в Україні соціологічне дослідження участі жінок у в українсько-російській війні, а також унікальний фото проект з портретами 50 жінок що брали участь у бойових діях.

Проект підтримали міжнародні інституції - Український жіночий фонд та UN Women. Проте «Невидимий батальйон» після презентації результатів дослідження набув такого суспільного резонансу, що одразу перетворився на потужну громадянську кампанію з ініціативою змін в законодавство. Декілька місяців активісти та активістки піднімали питання можливості повноцінно служити для жінок в ЗМІ, парламенті, перед міжнародними організаціями, та навіть, якось вийшли з цими вимогами до стін Міністерства оборони. На даному етапі, керівництво Міністерства задекларувало, що ці зміни незабаром відбудуться.

Для того щоб полегшити та прискорити цей процес, організація ДКЗС в особі Філіппа Флурі спільно зі знаними військовими експертами з українського боку Леонідом Поляковим та Валентином Бадраком запросили мене скоординувати дослідження юридичної сторони цього питання.

Як голова Інституту гендерних програм, я вважаю цю ініціативу такою, що беззаперечно сприяє розвитку демократії, гендерної рівності, і, головне, посилює українське суспільство в складний час.

Сподіваюся, що спільними зусиллями вже у близькій перспективі ми матимемо професійні та ефективні силові структури, що буде означати безпеку як для України, так і для Європейського Союзу.

Київ, червень 2016 р.

ПЕРЕДМОВА

Валентин Бадрак

Директор ЦДАКР

Питання гендерної рівності у силових структурах України набуває особливого значення. Слід визнати, що комплектування Збройних Сил України (ЗСУ), Державної прикордонної служби (ДПСУ) та Національної гвардії України (НГУ) досі значною мірою спирається на традиції радянських часів, коли роль та можливості жінки у силових структурах залишалися суворо обмеженими. Фактично жінки залучалися лише для проходження служби на певних посадах у штабах, вузлах зв'язку, прес-службах та у військових медичних закладах.

Питання гендерної рівності в силових структурах та ролі жінки в умовах конфлікту є особливо актуальним, враховуючи, що на території України вже понад два роки триває війна, а значна кількість жінок бере участь у захисті держави на волонтерських засадах. Це тим більше вимагає вдосконалення як нормативно-правової бази, так і самих підходів влади до реалізації кадрової політики в силових структурах.

Говорячи про існування «особливого» ставлення до жінки, експерти слушно згадують окремі накази Міністерства оборони України, Міністерства внутрішніх справ України та Державної прикордонної служби України у частині обмеження залучення жінок до виконання певних завдань, зокрема, участь представниць жіночої статі у бойових діях та їх можливість займати певні посади. Експерти також звертають увагу на те, що упереджене ставлення до жінок з боку чоловіків-військовослужбовців, командування, суспільства, насправді пов'язане із наявністю законодавчих норм, що передбачають окреме, більш поблажливе ставлення до жінок-військовослужбовців, порівняно з чоловіками.

Водночас, й саме Міністерство оборони вважає, що повністю усунути розбіжності між статусом жінки і чоловіка у Збройних Силах під час проходження військової служби неможливо. Згідно з позицією військового відомства, йдеться не про дискримінаційну політику органів державної влади, а про зобов'язання України згідно Міжнародної Конвенції з захисту материнства, та, відповідно, дії Закону України «Про охорону праці» та Наказу Міністерства охорони здоров'я від 29 грудня 1993 р. № 256 «Про затвердження Переліку важких робіт та робіт із шкідливими і

небезпечними умовами праці, на яких забороняється застосування праці жінок». Проте, дані положення українського законодавства також потребують перегляду, оскільки ґрунтуються, не на міжнародних нормах, а майже дослівно копіюють нормативні акти радянських часів.

Також важливо додати, що Генеральний Штаб Збройних Сил України наразі готує проект змін до Статутів Збройних Сил України, у яких передбачаються положення щодо забезпечення рівних прав військовослужбовців-жінок і чоловіків у повсякденній діяльності.

Всі перелічені перешкоди для жінок в силових відомствах держави свідчать про необхідність невідкладного перегляду норм та законодавчої бази, особливо у контексті оборонної реформи та євроатлантичної інтеграції України. Україна насправді залишається державою, в якій історично зійшлися чимало ментальних перехресть. Ставлення до жінок-військовослужбовців є без сумніву одним з таких. Тому, наявність відповідних аналітичних розробок та підготовлених рекомендацій профільних організацій може стати суттєвим стимулом для влади щодо забезпечення змін у частині залучення жінок до проходження військової служби.

Київ, червень 2016 р.

ВСТУП

Для України питання гендерної рівності в силових структурах та роль жінки в умовах конфлікту є особливо актуальним, враховуючи, що на території держави вже понад два роки триває війна під формально-юридичною назвою “анти-терористична операція” чи “особливий період”. Практика свідчить про те, що в силових структурах існує “особливе” ставлення до жінки. Стереотипи, які панують в українському суспільстві з приводу ролі жінки посилюються в консервативній культурі сектору безпеки і оборони. Під приводом захисту жінок та материнства, дбайливого ставлення до жіночого здоров'я та врахування жіночих можливостей, законодавство України переповнене дискримінаційними положеннями. Зокрема, накази Міністерства оборони України (МОУ), Національної гвардії України (НГУ) та Державної прикордонної служби України (ДПСУ) обмежують залучення жінок до виконання певних завдань, їхню участь в бойових діях, можливість займати певні посади. При цьому, положення законодавства містять не диспозитивні, а прямо забороняючі норми. Тобто законодавство не передбачає право жінки-військовослужбовця уникнути, за власним бажанням, участі в особливо небезпечних завданнях, а встановлює пряму перепону такій участі, навіть в разі наявності доброї волі та відповідної кваліфікації. Неможливість офіційного залучення до певних видів діяльності, призводить до того, що жінки шукають альтернативні можливості застосування своїх знань, вмінь та навичок у військовій справі. В результаті – висококласні снайпери оформлені, як кухарки, з відповідним посадовим окладом, та неможливістю отримання належної посадової характеристики, військового звання та подальшого просування саме по військовій кар'єрній лінії.

Проте, чинне законодавство обмежує права не лише жінок, а й чоловіків, підносячи питання гендерної рівності на зовсім інший рівень. Зокрема, нормативно-правові акти прописані таким чином, що чоловіки-військовослужбовці фактично не мають можливість брати активну участь в житті власної сім'ї, іти у відпустку по догляду за дитиною тощо.

Жінки, які обрали кар'єру у секторі безпеки і оборони, крім упередженого ставлення, щодня стикаються з цілою низкою нормативних перепон до професійного зростання та розвитку. Ці проблеми можна підсумувати в наступних пунктах:

1. Незалежно від того, що законом визначено, що при проходженні військової служби жінки-військовослужбовці користуються тими ж правами та свободами, що й чоловіки, тим не менш, у нормативно-

правовій базі України **наявне розмежування статусних позицій військовослужбовців-жінок та військовослужбовців-чоловіків**. Так, згідно Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу» від 25.03.1992 р. №2233-XII, граничний вік служби жінки - 50 років (на 10 років менше, ніж у чоловіків), жінки не можуть бути зараховані до оперативного резерву першої черги, навіть якщо здобули військово-облікову спеціальність (всі чоловіки, на момент звільнення в запас, автоматично зараховуються до оперативного резерву першої черги).

2. Обмеження можливості (права) займати певні посади. Наказом Міністра оборони від 27.05.2014р. № 337 «Про затвердження тимчасових переліків військово-облікових і штатних посад рядового, сержантського і старшинського складу для військовослужбовців-жінок і тарифних переліків посад вищезазначених військовослужбовців» визначено перелік посад, на які не можуть бути призначені військовослужбовці-жінки, наприклад - снайпер, сапер, стрілець-зенітник. Згідно цього ж Наказу, жінками не комплектуються офіцерські посади, які пов'язані з використанням вибухових речовин, водолазними роботами, управліннях бригад надводних кораблів та центрів морських операцій, а також деякі посади у військових частинах спеціального призначення.

3. Упереджене ставлення до жінок з боку чоловіків-військовослужбовців, командування, суспільства, насправді, пояснюється наявністю законодавчих норм, які передбачають окреме, більш поблажливе ставлення до жінок-військовослужбовців, порівняно з чоловіками. Наприклад, до військовослужбовців-жінок не може застосовуватися адміністративне стягнення, арешт за утриманням на гауптвахті за вчинення військових адміністративних правопорушень. Пом'якшення відповідальності, покарання та встановлення будь-яких інших особливих умов за статевим принципом, не сприяє інтеграції жінок у чоловічий колектив та розвитку професійних відносин, заснованих на принципах рівності. Такі самі дискримінаційні норми (Закон України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей», ст. 10-1) регулюють право на відпустку і відпочинок (жінки мають право на відпустку по догляду за дитиною, в той час, як для чоловіків такого права не передбачено, відповідно створюються умови, за яких жінка лише жінка буде відмовлятися від кар'єри заради виховання дитини).

4. Відсутність об'єктів інфраструктури, особливих норм речового та медичного забезпечення для жінок. Військові частини не обладнані належним чином аби забезпечувати можливість служби жінок в армії (відсутні жіночі туалети, душові, окремі казарми), не передбачено процедури медичного огляду жінок та відсутні лікарі, які б орієнтувались в медичному здоров'ї жінки, не закупляється жіноча форма та інші предмети

особистого речового забезпечення. В інструкціях та наказах Міністерства оборони України, Міністерства внутрішніх справ України, Національної гвардії України та Державної прикордонної служби України відсутні будь-які положення, які б передбачали інфраструктурні та інші умови для служби жінок в силових структурах.

Не зважаючи на те, що при описі вищевказаних проблем посилення в основному даються на закони, які регулюють службу в Збройних Силах, ситуація є абсолютно аналогічною для жінок, які несуть службу в підрозділах Національної гвардії та Державної прикордонної служби. Справа в тому, що, переважно, проходження служби в різних силових структурах регулюється спільними законодавчими актами, які описують загальні принципи та підходи. Підзаконні нормативно-правові акти кожного окремого відомства вже більш детально описують порядок імплементації тих чи інших законодавчих норм.

З метою ідентифікації можливих шляхів вирішення встановлених вище проблем, пропонується провести аналіз основних законодавчих та підзаконних нормативно-правових актів, які регулюють порядок проходження служби в ЗСУ, НГУ та ДПСУ на предмет їхньої відповідності принципу гендерної рівності. Дослідження пропонується у форматі таблиці, яка містить назву нормативно-правового акту, цитату положення, яке містить дискримінаційні формулювання або формулювання з посиланням на гендер та правові висновки щодо відповідності цього положення принципу гендерної рівності. Перша частина таблиці містить аналіз нормативно-правових актів, які регулюють діяльність всіх трьох силових структур, які є об'єктом даного аналізу; наступні три частини – розглядають нормативно-правові акти, які регулюють порядок проходження служби в Збройних Силах, Національній гвардії та Державній прикордонній службі. Після таблиці будуть наведені висновки та рекомендаційні поради щодо можливих шляхів вирішення гендерного питання в державних силових структурах.

АНАЛІЗ НОРМАТИВНО-ПРАВОВИХ АКТІВ, ЯКІ РЕГУЛЮЮТЬ СЛУЖБУ В ЗБРОЙНИХ СИЛАХ УКРАЇНИ, НАЦІОНАЛЬНИЙ ГВАРДІЇ УКРАЇНИ ТА ДЕРЖАВНИЙ ПРИКОРДОННИЙ СЛУЖБИ УКРАЇНИ

№	Назва нормативно-правового акту	Положення	Правовий аналіз
I. Нормативно-правові акти, що регулюють проходження військової служби (спільні для ЗСУ, НГУ і ДПС)			
Закони України			
1	Про військовий обов'язок і військову службу	<p>Стаття 20. Прийняття на військову службу за контрактом</p> <p>1. На військову службу за контрактом приймаються громадяни, які пройшли професійно-психологічний відбір і відповідають установленим вимогам проходження військової служби:</p> <ul style="list-style-type: none"> • особи рядового складу, які проходять строкову військову службу або військову службу за призовом під час мобілізації, на особливий період, громадяни призовного віку, які мають вищу, професійно-технічну, повну або базову загальну середню освіту, військовозобов'язані, резервісти, які не мають військових звань сержантського, старшинського і офіцерського складу, та жінки з відповідною освітою віком від 18 до 40 років — на військову службу за контрактом осіб рядового складу; 	<p>Відповідно до пунктів першого і другого частини першої статті 20 Закону контракт на проходження військової служби може укласти жінка у віці від 18 до 40 років. Водночас, такого обмеження для чоловіків не існує.</p> <p>Крім того, враховуючи, що граничний вік перебування у запасі військовозобов'язаних-жінок (незалежно від присвоєних їм військових звань) становить 50 років, жінки віком від 40 до 50 років (на відміну від чоловіків) позбавлені змоги укласти контракт на проходження військової служби.</p> <p>Пропонується зрівняти граничний вік укладання із жінками контракту на проходження військової служби із граничним віком перебування в запасі.</p>

	<ul style="list-style-type: none"> • військовослужбовці, які проходять строкову військову службу або військову службу за призовом під час мобілізації, на особливий період, особи рядового складу, які проходять військову службу за контрактом, громадяни призовного віку, які мають вищу, професійно-технічну або повну загальну середню освіту, військовозобов'язані, резервісти, які не мають військових звань офіцерського складу, та жінки з відповідною освітою та спеціальною підготовкою віком від 18 до 40 років — на військову службу за контрактом осіб сержантського і старшинського складу; <p>...</p> <p>2. На військову службу за контрактом осіб офіцерського складу у Службу безпеки України, розвідувальні органи України, Державну службу спеціального зв'язку та захисту інформації України та Управління державної охорони України приймаються також громадяни України, які мають вищу освіту за освітньо-кваліфікаційним рівнем підготовки не нижче бакалавра, що відповідає профілю службової діяльності, і не досягли граничного віку перебування на військовій службі осіб офіцерського складу, із числа військовослужбовців строкової служби, які прослужили не менше шести місяців, осіб рядового,</p>

	<p>сержантського і старшинського складу, які проходять військову службу за контрактом, військовозобов'язаних, а також жінок віком до 40 років.</p>	<p>Частина п'ята статті 28 визначає, що військовозобов'язані-жінки зараховуються до запасу другого розряду із граничним віком перебування у запасі 50 років. При цьому (на відміну від чоловіків) не враховується присвоєне їм військове звання.</p> <p>Дане положення фактично нівелює досягнення жінки під час проходження військової служби. Не залежно від отриманого військового звання (від солдата до генерала армії України), всі військовозобов'язані-жінки змушені бути переведені у відставку в одному віці.</p> <p>На додачу, дане положення ставить чоловіків та жінок в нерівне становище. З одного боку, для військовозобов'язаних чоловіків, які перебувають у запасі та мають військове звання рядового, сержантського і старшинського складу та належать до першого розряду, встановлюється граничний вік перебування в запасі на рівні 35 років, для чоловіків молодшого офіцерського складу – 45 років. Таким чином, деякі категорії чоловіків можуть вийти у відставку раніше, ніж жінки.</p> <p>З іншого боку, максимальний вік перебування в запасі для чоловіків становить 65 років (для вищого</p>
	<p>сержантського і старшинського складу, які проходять військову службу за контрактом, військовозобов'язаних, а також жінок віком до 40 років.</p>	<p>Стаття 28. Розряди запасу та граничний вік перебування військовозобов'язаних у запасі</p> <ol style="list-style-type: none"> Запас військовозобов'язаних поділяється на два розряди, що встановлюються залежно від віку військовозобов'язаних. Військовозобов'язані, які перебувають у запасі та мають військові звання рядового, сержантського і старшинського складу, поділяються на розряди за віком: <ol style="list-style-type: none"> перший розряд - до 35 років; другий розряд - до 60 років. Особи офіцерського складу, які перебувають у запасі, поділяються на розряди за віком: <ol style="list-style-type: none"> перший розряд: <ul style="list-style-type: none"> молодший офіцерський склад - до 45 років; старший офіцерський склад: майор (капітан 3 рангу), підполковник (капітан 2 рангу) - до 50 років; полковник (капітан 1 рангу) - до 55 років;

	<ul style="list-style-type: none"> • вищий офіцерський склад - до 60 років; <p>2) другий розряд:</p> <ul style="list-style-type: none"> • молодший та старший офіцерський склад - до 60 років; • вищий офіцерський склад - до 65 років. <p>4. Граничний вік перебування в запасі другого розряду є граничним віком перебування в запасі та у військовому резерві.</p> <p>5. Військовозобов'язані-жінки, незалежно від присвоєних їм військових звань, зараховуються до запасу другого розряду. Граничний вік перебування їх у запасі встановлюється 50 років.</p>	<p>офіцерського складу). Отже, чоловіки можуть пройти військову службу у запасі на 15 років довше ніж жінки, що значно обмежує право та можливість військовозобов'язаних-жінок отримати наступні військові звання (стаття 31 ЗУ «Про військовий обов'язок і військову службу» дозволяє присвоєння наступних військових звань під час перебування у запасі). ЗУ «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб» визначає, що при обчисленні пенсії враховується військове звання. Таким чином, військовозобов'язані-жінки мають потенційно нижчу пенсію.</p> <p>Пропонується скасувати виокремлення жінок в окрему категорію, зрівнявши їх із чоловіками.</p>
	<p>Стаття 27. Зарахування в запас. Категорії запасу</p> <p>1. У запас Збройних Сил України та інших військових формувань зараховуються громадяни України, які придатні за станом здоров'я до проходження військової служби в мирний або воєнний час і не досягли граничного віку перебування в запасі. Вони перебувають на військовому обліку в районних (міських) військових комісаріатах та відповідних органах інших військових формувань.</p> <p>2. Запас військовозобов'язаних поділяється на першу і другу категорії.</p>	<p>Військовозобов'язані-чоловіки зараховуються до військового запасу першої категорії, якщо вони здобули військово-облікову спеціальність (ВОС). Водночас, військовозобов'язані-жінки, незалежно від здобутої ВОС, зараховуються до запасу другої категорії. Таке положення нівелює досягнення жінки-військовослужбовця та занижує її цінність як професіонала.</p> <p>Пропонується скасувати обмеження для жінок в окрему категорію, зрівнявши їх із чоловіками.</p>

	<p>3. До запасу першої категорії належать військовозобов'язані, які пройшли військову службу та здобули під час її проходження військово-облікову спеціальність.</p> <p>4. До запасу другої категорії належать військовозобов'язані, які не здобули військово-облікової спеціальності під час проходження військової служби або не пройшли військової служби, а також військовозобов'язані-жінки.</p> <p>5. Військовозобов'язані, зараховані до запасу другої категорії, у разі здобуття під час перебування в запасі або служби у військовому резерві військово-облікової спеціальності переводяться до запасу першої категорії (крім військовозобов'язаних-жінок).</p>	
<p>Під час дії особливого періоду, військовослужбовець-жінка, яка має дитину віком до 18-ти років, може бути звільнена, якщо не бажає продовжити військову службу. Чоловікам таке право не надається. Це призводить до ситуації, за якої у сім'ї військовослужбовців саме жінка зобов'язана звільнитись з військової служби, жертвуючи кар'єрою, оскільки виключно їй надається можливість доглядати за дитиною.</p> <p>Пропонується доповнити дані положення правом звільнення одному із подружжя за вибором, якщо обоє із подружжя проходять військову службу.</p>	<p>Стаття 26. Звільнення з військової служби</p> <p>...</p> <p>2) особи офіцерського складу:</p> <p>...</p> <p>г) у зв'язку з настанням особливого періоду та небажанням продовжувати військову службу військовослужбовцем - жінкою, яка має дитину (дітей) віком до 18 років.</p> <p>...</p>	

	<p>6. Контракт припиняється (розривається), а військовослужбовці, які проходять військову службу за контрактом, звільняються з військової служби:</p> <p>...</p> <p>к) у зв'язку з настанням особливого періоду та небажанням продовжувати військову службу військовослужбовцем — жінкою, яка має дитину (дітей) віком до 18 років;</p> <p>...</p> <p>7. Особи офіцерського складу, які проходять кадрову військову службу, звільняються з військової служби:</p> <p>...</p> <p>і) у зв'язку з настанням особливого періоду та небажанням продовжувати військову службу військовослужбовцем — жінкою, яка має дитину (дітей) віком до 18 років;</p> <p>...</p> <p>8. Під час дії особливого періоду з військової служби звільняються військовослужбовці:</p> <p>1) з моменту оголошення мобілізації до часу, визначеного пунктами 2 або 3 цієї частини:</p> <p>а) жінки, які мають дитину (дітей) віком до 18 років, якщо вони не висловили бажання продовжувати військову службу;</p>	<p>Однак, навіть враховуючи пропозицію, висловлену вище, стаття 26 все одно буде надавати виключно жінкам особливі права – якщо в сім'ї тільки жінка військовослужбовець, то вона зможе звільнитись з військової служби, але, якщо в сім'ї тільки чоловік військовослужбовець, то він не зможе звільнитись. Відповідно, пропонується доповнити положення та надати право чоловікам-військовослужбовцям, які самостійно виховують дитину звільнитися зі служби для виховання дитини.</p> <p>Повністю зрівняти чоловіків і жінок можна, скасувавши дані положення або надавши право звільнитись при наявності дитини віком до 18 років і жінкам, і чоловікам. Дані положення захищають дітей від можливої смерті матері в умовах бойових дій (якщо жінка сама не хоче продовжити службу). Отже, якщо скасувати дані положення, то така гарантія зникне і гендерне становище жінок не покращиться. Очевидно, що кращим шляхом вирішення питання буде надати право звільнитися зі служби для догляду за дитиною як жінкам, так і чоловікам.</p>
--	--	---

	<p>Стаття 30. Звільнення від проходження зборів</p> <p>1. Від проходження зборів звільняються (крім резервістів):</p> <p>...</p> <p>7) військовозобов'язані-жінки, за винятком перевірочних зборів;</p>	<p>Пункт сьомий частини першої статті 30 звільняє військовозобов'язаних-жінок від проходження військових зборів військовослужбовців запасу (крім перевірочних). Таке положення безпідставно знижує рівень військової підготовки жінки в разі її мобілізації на особливий період.</p> <p>Пропонується, в контексті вищезaproпонованого зрівняння чоловіків і жінок у граничному віці звільнення із запасу у відставку, скасувати дане положення.</p>
<p>2</p> <p>Про Статут внутрішньої служби Збройних Сил України</p>	<p>131.</p> <p>...</p> <p>Військовослужбовці-жінки розміщуються в окремих службових жилих приміщеннях.</p>	<p>Законодавством передбачено, що військовослужбовці-жінки розміщуються в окремих приміщеннях. Дана норма відповідає гендерним потребам та іноземній практиці (зокрема аналогічні вимоги містяться в законодавстві США¹).</p> <p>Однак фактично це норма не реалізовується.² Жінки вимушені проживати разом із чоловіками.³ Особливо гостро це питання постає в контексті фактичної участі жінок в бойових діях на Сході України.</p>

¹ 10 USC 4319: Racial and ethnic issues; gender issues: surveys, accessed 5 June, 2016, available at: <http://uscode.house.gov/view.xhtml?path=/prelim@title10/subtitleB/part3&edition=prelim>

² Ми Не Кухарки, А Повноцінні Бійці, У Війни Не Жіноче Обличчя? [Електронний ресурс / Наталя Плохотнюк // "Вечірній Київ" – 24.01.2016. – Режим доступу: <http://vchirmiukiev.com.ua/news/my-ne-kukharky-a-rovnotsinni-biytsi-u-viynu-ne-zhinoche-oblychsha> (дата звернення: 04.06.2016).

³ Що жінка робить в армії? [Електронний ресурс / Наталя Плохотнюк // Insider – 11.02.2016. – Режим доступу: <http://www.theinsider.ua/lifestyle/5693d03401fe8/> (дата звернення: 04.06.2016).

	<p>269. Військовослужбовці-жінки, як правило, до складу добового наряду не призначаються. Військовослужбовців-жінок залежно від військового звання та посади можуть у разі потреби призначати з додержанням законодавства черговим фельдшером (санітарним інструктором), черговим штабу, їдальні, посылним, черговим чи днювальним жіночого гуртожитку. Військовослужбовці-жінки призначаються також на чергування за спеціальністю.</p> <p>Додаток 6 до Статуту внутрішньої служби</p> <p>Порядок проведення опитування військовослужбовців</p>	<p>Дане положення встановлює особливий порядок призначення військовослужбовців-жінок до складу добового наряду. Таке спеціальне регулювання породжує атмосферу нерівності у війську, що тягне за собою негативне ставлення до жінок з боку чоловіків. Крім того, стаття 269 безпідставно презюмує, що жінка не здатна виконувати завдання добового наряду.</p> <p>З огляду на вище сказане, пропонується вилучити цю статтю.</p> <p>Додаток 6 встановлює порядок проведення опитування військовослужбовців. Опитування проводиться з метою отримання у військовослужбовців заяв та/або скарг з приводу проходження військової служби.</p> <p>Пропонується запровадити особливу форму опитування за аналогією із Armed Forces Workplace and Gender Relations Surveys, що проводиться у Збройних силах США.⁴ Метою такого опитування повинно бути визначення та подолання основних проблем гендерної рівності в армії.</p>
<p>3</p> <p>Про Статут гарнізонної та вартової служб Збройних Сил України</p>	<p>8. У гарнізонах за наявності в їх складі кількох військових частин Збройних Сил України із військових службових осіб, старших за відповідною посадою, наказом начальника гарнізону призначаються:</p>	<p>Стаття 8 містить перелік посадових осіб гарнізону. Жоден із перелічених посадових осіб прямо не є відповідальним за забезпечення гендерної рівності та проведення гендерної освіти, що суперечить стандартам НАТО.⁵</p>

⁴ 10 USC 481: Racial and ethnic issues; gender issues; surveys, accessed 1 June 2016, available at:

<http://uscode.house.gov/view.xhtml?req=military+women&f=treesort&fq=true&num=13&hl=true&edition=prelim&granuleId=USC-prelim-title10-section481>

⁵ Див., Committee on Women in the NATO Forces (CWINF), CWINF guidance for NATO Gender Mainstreaming, approved at the annual meeting in June 2007, accessed 31 May 2016, available at: http://www.nato.int/issues/women_nato/cwinf_guidance.pdf

	<ul style="list-style-type: none"> • заступник начальника гарнізону; • заступник начальника гарнізону з виховної роботи; • заступник начальника гарнізону з тилу; • помічник начальника гарнізону з правової роботи; • начальник зв'язку гарнізону; • начальник квартирно-експлуатаційної частини гарнізону; • начальник фінансово-економічної служби гарнізону; • начальник медичної служби гарнізону; • начальник служби ветеринарної медицини гарнізону; • начальник служби радіаційного, хімічного і біологічного захисту - начальник служби екологічної безпеки гарнізону; • начальник служби пожежної безпеки гарнізону; • військовий диригент гарнізону. 	<p>Пропонується ввести посаду заступника начальника гарнізону — радника з гендерних питань, що відповідало б рекомендаціям SWINF.⁶</p>
	<p>5. Військовослужбовців, заарештованих або затриманих Службою правопорядку або іншими правоохоронними органами, відправляють на гауптвахту під конвоем.</p> <p>...</p> <p>Для супроводу засуджених до арешту військовослужбовців із числа офіцерського складу,</p>	<p>Дане положення Статуту гарнізонної та вартової служб встановлює, що військовослужбовців із числа офіцерського складу, прапорщиків (мічманів) не можуть конвоювати військовослужбовці нижчого від них звання. Дане положення існує, щоб зберегти авторитет старших військовослужбовців перед молодшими.</p>

⁶ Там же

	<p>прапорщиків (мічманів) призначається відповідно офіцерський конвой або конвой із числа прапорщиків (мічманів). Для супроводу до місця відбування покарання військовослужбовців-жінок призначається конвой із числа військовослужбовців-жінок від гауптвахти Служби правопорядку за попередньою заявкою головних штабів видів Збройних Сил України, штабів оперативних командувань, управлінь центрального апарату Міністерства оборони України, Генерального штабу Збройних Сил України та штабів інших військових формувань.</p>	<p>Водночас військовослужбовців-жінок можуть конвоювати виключно військовослужбовці-жінки. Це положення захищає авторитет військовослужбовців-жінок перед чоловіками. Однак встановлення обмеження по військовому званню конвоїрів-жінок немає. Таким чином, жінку-офіцера може конвоювати жінка-солдат, що ставить жінок у нерівні умови із чоловіками.</p>	
4	<p>Про Дисциплінарний статут Збройних Сил України</p>	<p>46. Фізичний вплив, спеціальні засоби та зброя застосовуються до засуджених військовослужбовців особовим складом чергової зміни та військовими службовими особами органу управління Служби правопорядку в гарнізоні с, про що начальник чергової зміни і військові службові особи органу управління Служби правопорядку в гарнізоні негайно доповідають начальнику органу управління Служби правопорядку в гарнізоні та повідомляють відповідного прокурора. При втечі військовослужбовців-жінок зброя не застосовується.</p> <p>46. 3 метою громадського впливу на порушників військової дисципліни та громадського порядку до накладення стягнення за порушення військовослужбовців за рішенням командира можна обговорювати:</p>	<p>Стаття 46 встановлює, що до засуджених військовослужбовців-чоловіків зброя застосовується відповідно до законодавства. Водночас, при втечі військовослужбовців-жінок зброя не застосовується.</p> <p>Дане положення встановлює нерівні умови перед представниками різних статей та встановлює передумови недотримання військової дисципліни.</p> <p>Стаття 46 визначає, що дисциплінарне правопорушення військовослужбовців-жінок обговорюється виключно за участі військовослужбовців-жінок. Водночас дисциплінарне правопорушення військовослужбовців-чоловіків обговорюється із залученням жінок.</p>

		<ul style="list-style-type: none"> • рядових (матросів) — на зборах особового складу; • сержантів (старшин) — на зборах сержантів (старшин); • прапорщиків (мічманів) — на зборах прапорщиків (мічманів); • військовослужбовців-жінок — на зборах військовослужбовців-жінок із військовими званнями (посадами), не нижчими за військове звання (посаду) військовослужбовця-жінки, правопорушення якої обговорюють; • офіцерів — на зборах офіцерів, які мають військові звання (обіймають посади) не нижче за військове звання (посаду) офіцера, правопорушення якого обговорюють. 	<p>Дане положення перешкоджає залагодженню військового колективу, в якому присутні і чоловіки, і жінки. Таким чином, пропонується виключити таке обмеження.</p>
5	<p>Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей</p>	<p>Стаття 10-1. Право військовослужбовців на відпустки. Порядок надання військовослужбовцям відпусток та відкликання з них</p> <p>...</p> <p>14... У рік звільнення зазначених в абзацах першому та другому цього пункту військовослужбовців зі служби у разі невикористання ними щорічної основної або додаткової відпустки їм виплачується грошова компенсація за всі невикористані дні щорічної основної відпустки, а також дні додаткової відпустки, у тому числі військовослужбовцям-жінкам, які мають дітей.</p>	<p>Стаття 10-1 регулює право військовослужбовців на відпустку. Право на відпустку по догляду за дитиною мають тільки жінки, в той час, як для чоловіків такого права не передбачено. Відповідно створюються умови, за яких жінка змушена відмовлятися від кар'єри заради виховання дитини.</p> <p>Пропонується зрівняти військовослужбовців жінок та чоловіків у праві отримати відпустку по догляду за дитиною.</p>

	<p>...</p> <p>19. Надання військовослужбовцям у періоди, передбачені пунктами 17 і 18 цієї статті, інших видів відпусток, крім відпусток військовослужбовцям-жінкам у зв'язку з вагітністю та пологами, для догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку, а в разі якщо дитина потребує домашнього догляду, - тривалістю, визначеною в медичному висновку, але не більш як до досягнення нею шестирічного віку, а також відпусток у зв'язку з хворобою або для лікування після тяжкого поранення за висновком (постановою) військово-лікарської комісії, припиняється.</p>
<p>Дана норма гарантує збереження соціальних пільг військовослужбовців та членів їх сімей навіть у разі, якщо військовослужбовця засуджено до тримання в дисциплінарному батальйоні. На жінок така гарантія не розповсюджується, що пов'язано з тим, що такий вид покарання як тримання в дисциплінарному батальйоні не застосовується до жінок.</p> <p>Як зазначено нижче, пропонується скасувати обмеження щодо засуджено до тримання в дисциплінарному батальйоні жінок. Отже, виняток для жінок, який робить частина дванадцята статті 14, також потрібно скасувати.</p>	<p>Стаття 14. Пільги військовослужбовцям та членам їх сімей</p> <p>...</p> <p>12. Військовослужбовець строкової військової служби, військовослужбовець, який проходить військову службу за контрактом, особа офіцерського складу, яка проходить кадрову військову службу, особа офіцерського складу, яка проходить військову службу за призовом, військовослужбовець, призначений на військову службу під час мобілізації, на особливий період (крім військовослужбовців-жінок), якого засуджено до тримання в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців, та члени його сім'ї права на пільги не втрачають.</p>

	<p>Стаття 15. Пенсійне забезпечення і допомога</p> <p>...</p> <p>2. Військовослужбовцям, крім військовослужбовців строкової військової служби, які звільнюються зі служби за станом здоров'я, виплачується одноразова грошова допомога в розмірі 50 відсотків місячного грошового забезпечення за кожний повний календарний рік служби. У разі звільнення з військової служби за віком, у зв'язку із скороченням штатів або проведенням організаційних заходів, закінченням строку контракту, у зв'язку з безпосереднім підпорядкуванням близькій особі, систематичним невиконанням умов контракту командуванням, а також у зв'язку з настанням особливого періоду та небажанням продовжувати військову службу військовослужбовцем-жінкою, яка має дитину (дітей) віком до 18 років одноразова грошова допомога в розмірі 50 відсотків місячного грошового забезпечення за кожний повний календарний рік служби виплачується за наявності вислуги 10 років і більше.</p>	<p>Частина друга статті 15 встановлює, що одноразова грошова допомога при звільненні зі служби виплачується жінці, яка має дитину (дітей) віком до 18 років, за наявності вислуги 10 років і більше.</p> <p>Ця норма кореспондує статті 26 ЗУ «Про військовий обов'язок і військову службу», яка встановлює, що тільки жінка має право на звільнення під час особливого періоду, якщо вона має дитину віком до 18 років. З огляду на запропоновані вище зміни в цю статтю, вважаємо за потрібне внести відповідні правки до чистини другої статті 15 ЗУ «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей».</p>
<p>6</p> <p>Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб</p>	<p>Стаття 9. Виплата одноразової грошової допомоги при звільненні зі служби</p> <p>... У разі звільнення зі служби за віком, у зв'язку із скороченням штатів або проведенням організаційних заходів, закінченням строку контракту, у зв'язку з безпосереднім підпорядкуванням близькій особі, систематичним</p>	<p>Дана норма аналогічна частині другій статті 15 ЗУ «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» (крім віку дитини, який становить 16 років), що була розглянута вище. Відповідно, до цієї норми висловлюються аналогічні пропозиції та зауваження.</p>

	<p>невиконанням умов контракту командуванням, а також у зв'язку з настанням особливого періоду та небажанням продовжувати військову службу військовослужбовцем-жінкою, яка має дитину (дітей) віком до 16 років одноразова грошова допомога в розмірі 50 відсотків місячного грошового забезпечення за кожний повний календарний рік служби виплачується за наявності вислуги 10 років і більше.</p>	
<p>7</p> <p>Кримінальний кодекс України</p>	<p>Стаття 62. Тримання в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців</p> <p>1. Покарання у виді тримання в дисциплінарному батальйоні призначається військовослужбовцям строкової служби, військовослужбовцям, які проходять військову службу за контрактом, особам офіцерського складу, які проходять кадрову військову службу, особам офіцерського складу, які проходять військову службу за призовом, військовослужбовцям, призначеним на військову службу під час мобілізації, на особливий період (крім військовослужбовців-жінок), на строк від шести місяців до двох років у випадках, передбачених цим Кодексом, а також якщо суд, враховуючи обставини справи та особу засудженого, вважає за можливе замінити позбавлення волі на строк не більше двох років триманням у дисциплінарному батальйоні на той самий строк.</p>	<p>Стаття 62 Кримінального Кодексу України (далі – “ККУ”) встановлює, що тримання в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців не може бути застосоване до військовослужбовців-жінок. Таке обмеження перешкоджає становленню належної військової дисципліни, не сприяє інтеграції жінок у чоловічий колектив та розвитку професійних відносин, заснованих на принципах рівності.</p>

8	<p>Кодекс про адміністративні правопорушення</p>	<p>Стаття 32-1. Арешт з утриманням на гауптвахті</p> <p>Арешт з утриманням на гауптвахті встановлюється і застосовується лише у виключних випадках за окремі види військових адміністративних правопорушень на строк до десяти діб. Арешт з утриманням на гауптвахті призначається районним, районним у місті, міським чи міськрайонним судом (суддею).</p> <p>Арешт з утриманням на гауптвахті не може застосовуватися до військовослужбовців-жінок.</p>	<p>Стаття 32-1 встановлює, що арешт з утриманням на гауптвахті не може застосовуватися до військовослужбовців-жінок. Аналогічно до статті 62 ККУ, дана стаття створює особливий порядок притягнення жінок до відповідальності, що не сприяє розвитку гендерної рівності у війську. Крім того, у поєднанні зі статтею 62 ККУ стаття 32-1 КУпАП значно обмежує можливість притягнення військовослужбовців-жінок до відповідальності. Досвід зарубіжних країн із розвинутою армією свідчить, що для жінок не повинно бути винятків у виді покарання за протиправну діяльність. Зокрема у США військовослужбовці-жінки відбувають покарання у Naval Consolidated Brig, Miramar.⁷</p>
Підзаконні акти			
9	<p>Положення про проходження військової служби особами офіцерського складу, прапорщиками (мічманами)</p> <p>Збройних Сил України</p> <p>а) за контрактом:</p> <p>...</p> <p>офіцерами запасу, які не досягли граничного віку перебування на військовій службі, в тому числі жінками віком до 30 років;</p>	<p>5. Особами офіцерського складу, прапорщиками (мічманами) Збройні Сили України комплектуються:</p> <p>а) за контрактом:</p> <p>...</p> <p>офіцерами запасу, які не досягли граничного віку перебування на військовій службі, в тому числі жінками віком до 30 років;</p>	<p>Пункт 5 Положення встановлює особливі обмеження у віці для жінок, які хочуть укласти контракт на військову службу осіб офіцерського складу. Для жінок граничний вік укладання контракту становить 30 років. При цьому граничний вік укладання контракту для чоловіків збігається із граничним віком перебування на військовій службі. Граничний вік перебування на військовій службі для жінок становить 50 років (ч. 5 ст. 28 ЗУ «Про військовий обов'язок і військову службу»). Таким чином, жінки позбавлені права укладати контракт на проходження за 20 років</p>

⁷ Rod Powers, "Inside a Military Prison," *About Careers*, accessed June 5, 2016, <http://usmilitary.about.com/od/justicelawlegislation/a/navprison.htm>

<p>Указом Президента України «Про положення про проходження військової служби відповідними категоріями військовослужбовців»⁸</p>	<p>... військовослужбовцями, а також військовозобов'язаними і жінками віком від 19 до 30 років, яким відповідно до пункту 15 цього Положення присвоєно військове звання прапорщика (мічмана); ...</p>	<p>до настання граничного віку перебування на військовій службі. Водночас, на чоловіків таке обмеження не розповсюджується. Крім того, дане положення суперечить статті 20 «Про військовий обов'язок і військову службу» (Прийняття на військову службу за контрактом), яка таких обмежень не містить.</p>
	<p>13. ... Військовослужбовцям - жінкам, які перебувають у відпустці у зв'язку з вагітністю та пологами або у відпустці по догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку, строк дії контракту продовжується на період їх перебування в такій відпустці.</p>	<p>Пункт 13 гарантує продовження строку дії контракту на час перебування жінок у відпустці по догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку. У зв'язку з пропозицією надати військовослужбовцям-чоловікам право виходити у відпустку по догляду за дитиною, пропонується внести відповідні зміни до цього пункту.</p>
	<p>34. Під час призначення військовослужбовців на військові посади та переміщення їх по службі додержують таких вимог: ...</p>	<p>Підпункт «г» пункту 34 визначає, що військовослужбовці-жінки можуть бути призначені виключно на обмежено коло посад, що встановлюються Мініборони. Таке положення значно обмежує право військовослужбовців-жінок на працю, створюючи</p>

⁸ Примітка: дане положення поширюється не тільки на ЗСУ, а й на НГУ та ДПС, оскільки пункт другий Указу встановлює: «Положення про проходження військової служби особами офіцерського складу, прапорщиками (мічманами) Збройних Сил України, Положення про проходження військової служби солдатами (матросами), сержантами і старшинами Збройних Сил України, Положення про проходження військової служби (навчання) за контрактом у Збройних Силах України курсантами (слухачами) вищих військових навчальних закладів, військових навчальних підрозділів вищих навчальних закладів, затвержені зазначеним Указом, поширюються на військові формування, крім Збройних Сил України, Національної гвардії України, Служби безпеки України, Служби зовнішньої розвідки України, Державної прикордонної служби України, Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України та Управління державної охорони України.»

		<p>г) військовослужбовці-жінки призначаються на посади офіцерського складу, прапорщиків (мічманів), визначені Міністром оборони України;</p> <p>...</p>	<p>нерівні умови перед чоловіками.</p> <p>(Детальніше про обмеження для жінок у зайнятті військових посад див. зауваження до Наказу Міністра оборони «Про затвердження тимчасових переліків військово-облікових і штатних посад рядового, сержантського і старшинського складу для військовослужбовців-жінок і тарифних переліків посад вищезазначених військовослужбовців» у графі 14 таблиці)</p>
10	Положення про проходження військової служби солдатами (матросами), сержантами і старшинами Збройних Сил України затверджене	<p>57.</p> <p>...</p> <p>Після закінчення відпустки у зв'язку з вагітністю та пологами за бажанням військовослужбовця-жінки їй надається відпустка по догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку.</p>	<p>Дане положення надає право жінці на відпустку по догляду за дитиною. Зауваження до положення є такими ж, що й до пункту 13 (див. вище).</p>
10	Положення про проходження військової служби солдатами (матросами), сержантами і старшинами Збройних Сил України затверджене	<p>18.</p> <p>...</p> <p>Військовослужбовцям-жінкам, які перебувають у відпустці у зв'язку з вагітністю та пологами, а також по догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку, строк контракту продовжується до закінчення зазначених відпусток.</p>	<p>Зауваження аналогічні висловленим до пункту 13 Положення про проходження військової служби особами офіцерського складу, прапорщиками (мічманами) Збройних Сил України (див. графу 9 таблиці).</p>

<p>Указом Президента України «Про положення про проходження військової служби відповідними категоріями військовослужбовці»⁹</p>	<p>41. ... Заборонено переміщати військовослужбовців-жінок на нижчеоплачувані посади у зв'язку з вагітністю, в разі наявності у них дітей віком до трьох років, а також одиноких матерів - у разі наявності у них дитини віком до 14 років або дитини-інваліда.</p> <p>43. ... Не допускається направлення у відрядження вагітних військовослужбовців-жінок та тих, що мають дітей віком до чотирнадцяти років, без їх згоди.</p> <p>63. ... Після закінчення відпустки у зв'язку з вагітністю та пологами за бажанням військовослужбовця-жінки їй надається відпустка по догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку.</p> <p>64. Для тимчасового заміщення посад, укомплектованих військовослужбовцями-жінками, на період відпусток у зв'язку з вагітністю та пологами чи відпусток по догляду</p>	<p>Жінок заборонено переміщувати на нижче оплачувані посади в разі наявності у них дітей віком до трьох років або якщо вони самостійно виховують дітей віком до 14 років або дитини-інваліда. Водночас, чоловікам (навіть самотнім) така гарантія не надана.</p> <p>Жінок, які мають дітей віком до 14 років, без їх згоди не допускається направлення у відрядження. Для чоловіків (навіть для самотніх) така гарантія не передбачена.</p> <p>Зауваження аналогічні висловленим до пункту 13 Положення про проходження військової служби особами офіцерського складу, прапорщиками (мічманами) Збройних Сил України (див. графу 9 таблиці).</p>
--	--	--

⁹ Примітка: дане положення поширюється не тільки на ЗСУ, а й на НГУ та ДПС (див. виноску 4)

	<p>за дитиною до досягнення нею трирічного віку командири військових частин можуть тимчасово приймати на роботу працівників, які мають відповідні спеціальності, з укладенням з ними на цей період трудового договору.</p> <p>81.</p> <p>...</p> <p>Особи рядового, сержантського і старшинського складу у разі оголошення мобілізації продовжують проходити військову службу, за винятком військовослужбовців-жінок, які мають дітей віком до 16 років, якщо вони не виявили бажання продовжувати службу.</p>	<p>Дане положення кореспондує статті 26 ЗУ «Про військовий обов'язок і військову службу» (хоча Закон надає право звільнення жінкам, які мають дітей віком до 18, а не 16 років). Відповідно, зауваження є аналогічними щодо обох положень.</p>
<p>91. Звільнення з військової служби вагітних жінок і жінок, які мають дітей віком до трьох років, одиноких матерів з дитиною віком до чотирнадцяти років або дитиною-інвалідом, не допускається, крім випадків невиконання ними умов контракту. Якщо з'єднання, частина повністю ліквідується або у разі проведення організаційних заходів таким військовослужбовцям-жінкам надаються посади у своїх або за рішенням старшого командира в інших військових частинах.</p> <p>Військовослужбовці-жінки, які перебувають у відпустці по догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку, в разі проведення організаційних заходів, внаслідок чого їх посади</p>	<p>Пункт 91 надає жінкам, які перебувають у відпустці по догляду за дитиною, певні права зі збереження робочого місця. У зв'язку з пропозицією надати чоловікам право брати відпустку по догляду за дитиною, необхідно внести відповідні зміни до цього положення.</p>	

		<p>підлягають скороченню і немає можливості перемістити таких жінок на вакантні посади, до закінчення відпустки по догляду за дитиною утримуються поза штатом частини. Після закінчення відпустки по догляду за дитиною командир військової частини звільняє їх з військової служби згідно з підпунктом "Г" пункту 85 цього Положення.</p>	
11	<p>Положення про проходження військової служби (навчання) за контрактом у Збройних Силах України курсантами (слухачами) вищих військових навчальних закладів, військових навчальних підрозділів вищих навчальних закладів затверджене Указом Президента України «Про положення про проходження військової служби</p>	<p>3. ... Військовослужбовці жіночої статі приймаються до вищих військових навчальних закладів та підрозділів на відповідні спеціальності підготовки згідно з переліком посад офіцерського складу, на які можуть призначатися жінки, що затверджуються наказами Міністра оборони України.</p>	<p>Дане положення кореспондує підпункту «Г» пункту 34 Положення про проходження військової служби особами офіцерського складу, прапорщиками (мічманами) Збройних Сил України, що було проаналізоване вище. Дане положення не тільки визначає, що жінки можуть займати обмежене коло посад, а й встановлює, що їх підготовка може проводитись тільки на відповідні спеціальності, що значно обмежує право жінки на військовою освіту та професію.</p> <p>(Детальніше про обмеження для жінок у зайнятті військових посад див. зауваження до Наказу Міністра оборони «Про затвердження тимчасових переліків військово-облікових і штатних посад рядового, сержантського і старшинського складу для військовослужбовців-жінок і тарифних переліків посад вищезазначених військовослужбовців» у графі 14 таблиці)</p>

	<p>відповідними категоріями військовослужбовці»¹⁰</p>	<p>13. ... Курсанти (слухачі) жіночої статі, як правило, до складу добового наряду не призначаються, крім випадків, визначених статутами Збройних Сил України.</p> <p>69. ... Для курсантів жіночої статі незалежно від курсу об'єднуються окремі гуртожитки (спальні приміщення).</p>	<p>Пункт 13 встановлює, що жінки у військових навчальних закладах, як правило, до наряду не призначаються. Дана положення відповідає пункту 269 Статуту внутрішньої служби Збройних Сил України, що був розглянутий вище. У зв'язку з пропозицією дозволити призначити жінок до наряду в армії, пропонується дозволити включення жінок до складу добового наряду і у військових навчальних закладах.</p> <p>Курсанти жіночої статі повинні розміщуватись в окремих гуртожитках чи спальних приміщеннях. Дана норма відповідає гендерним потребам.</p> <p>Як було зазначено вище, дана норма фактично не виконується (див. графу 2 таблиці).</p>
<p>12</p>	<p>Положення про проходження громадянами України військової служби у Збройних Силах України затверджене Указом Президента України «Про Положення про проходження громадянами України військової служби у</p>	<p>14. Жінки можуть бути прийняті на військову службу за контрактом за наявності вакантних військових посад, які можуть бути заміщені військовослужбовцями-жінками.</p> <p>Перелік військових посад, які можуть бути заміщені військовослужбовцями-жінками, за винятком військових посад, які можуть бути заміщені особами вищого офіцерського складу, затверджується Міністерством оборони України.</p>	<p>Як було зазначено вище, жінки можуть зайняти обмежений перелік посад, що затверджується Міністерством оборони України. Дана положення обмежує жінку у праві на проходження військової служби.</p> <p>(Детальніше про обмеження для жінок у зайнятті військових посад див. зауваження до Наказу Міністра оборони «Про затвердження тимчасових переліків військово-облікових і штатних посад рядового, сержантського і старшинського складу для</p>

¹⁰ Примітка: дане положення поширюється не тільки на ЗСУ, а й на НГУ та ДПС (див. виноску 4)

<p>Збройних Силах України»¹¹</p>	<p>123. ... Військовослужбовці-жінки можуть бути направлені за кордон у складі військових підрозділів за наявності вакантних посад, що можуть бути заміщені військовослужбовцями-жінками.</p> <p>162. ... Жінки можуть проходити підготовку для проходження військової служби на посадах осіб сержантського та старшинського складу, офіцерського складу за спеціальностями, перелік яких визначається Міністерством оборони України.</p>	<p>військовослужбовців-жінок і тарифних переліків посад вищезазначених військовослужбовців» у графі 14 таблиці)</p>
	<p>50. Первинне військове звання молодшого лейтенанта присвоюється: ... 3) військовослужбовцям строкової військової служби, які прослужили не менше шести місяців, особам рядового складу, сержантського та старшинського складу, які проходять військову службу за контрактом, та військовозобов'язаним, які не досягли граничного віку перебування на</p>	<p>Первинне військове звання може бити присвоєно жінці віком до 40 років, а чоловікові – до досягнення граничного віку перебування на військовій службі на посадах офіцерського складу. При цьому, граничний вік перебування на військовій службі для жінок становить 50 років.</p>

¹¹ Примітка: дане положення поширюється на ЗСУ та НГУ, оскільки стаття 3 Указу визначає: «Поширити дію Положення про проходження громадянами України військової служби у Збройних Силах України, затвердженого цим Указом, та статті 2 цього Указу на військовослужбовців Національної гвардії України.»

	<p>військовій службі на посадах офіцерського складу, жінкам віком до 40 років, які мають вищу освіту за освітньо-кваліфікаційним рівнем підготовки не нижче бакалавра, що відповідає профілю службової діяльності, та атестовані до присвоєння первинного військового звання офіцерського складу, з урахуванням потреби в офіцерах такої спеціальності;</p> <p>...</p>	<p>Пункт 82 встановлює гарантії щодо збереження посади військовослужбовцями-жінками, які мають дітей віком до трьох років. Для чоловіків, які мають дітей віком до трьох років, такі гарантії не діють.</p>
	<p>82. Призначення військовослужбовців на посади здійснюється:</p> <p>...</p> <p>2) на рівнозначні посади:</p> <p>...</p> <p>вагітних військовослужбовців-жінок за їх клопотанням відповідно до медичного висновку — на посади з меншим обсягом роботи, а також військовослужбовців-жінок, які мають дітей віком до трьох років, за їх клопотанням у разі неможливості виконання ними обов'язків на займаних посадах;</p> <p>...</p> <p>3) на нижчі посади:</p> <p>...</p> <p>вагітних військовослужбовців-жінок за їх клопотанням відповідно до медичного висновку — на посади з меншим обсягом роботи, а також військовослужбовців-</p>	

	<p>жінок, які мають дітей віком до трьох років, за їх клопотанням у разі неможливості виконання ними обов'язків на займаних посадах та за відсутності рівнозначних посад:</p>	
<p>145. ... Направлення у відрядження військовослужбовців-жінок, які мають дітей віком до 14 років, не можливе без їх згоди. Водночас, згода чоловіків, які мають дітей віком до 14 років, на відправлення у відрядження не потрібна.</p>	<p>145. ... Направлення у відрядження військовослужбовців-жінок вагітних та тих, які мають дітей віком до чотирнадцяти років, без їх згоди не допускається.</p>	
<p>166. ... Курсанти-жінки до складу добового наряду, як правило, не призначаються, крім випадків, визначених статутами Збройних Сил України.</p>	<p>166. ... Курсанти-жінки до складу добового наряду, як правило, не призначаються, крім випадків, визначених статутами Збройних Сил України.</p>	
<p>Курсанти жіночої статі повинні розміщуватись в окремих гуртожитках чи спальних приміщеннях. Дана норма відповідає гендерним потребам. Яка було зазначено вище, дана норма фактично не виконується (див. графу 2 таблиці).</p>	<p>167. ... Для курсантів-жінок незалежно від курсу навчання обладнуються окремі гуртожитки (спальні приміщення).</p>	

II. Нормативно-правові акти, що регулюють проходження військової служби у Збройних Силах України

Закони України

13	Про Збройні Сили України	<p>Стаття 10. Повноваження Міністерства оборони України у сфері управління Збройними Силами України Міністерство оборони України:</p> <ul style="list-style-type: none"> • здійснює військово-політичне та адміністративне управління Збройними Силами України; • реалізує політику держави у Збройних Силах України, розробляє принципи їх будівництва, визначає напрями розвитку Збройних Сил України і підготовки їх у мирний та воєнний час; • забезпечує життєдіяльність Збройних Сил України, їх функціонування, бойову та мобілізаційну готовність, боєздатність, підготовку до виконання покладених на них завдань, застосування, комплектування особовим складом та його підготовку, постачання озброєння та військової техніки, підтримання справності, технічної придатності та модернізації зазначеного озброєння і 	<p>Жодне із повноважень МОУ прямо не стосується гендерної політики та забезпечення рівності у Збройних Силах України.</p> <p>Така ситуація прямо суперечить міжнародному досвіду. Наприклад, законодавство США прямо покладає на Міністра оборони (The Secretary of Defense) функції із впровадження принципів гендерної рівності в армії. Зокрема, Hate Crimes in the Military Act¹² зобов'язує проводити Мініборони тренінги із гендерної чутливості та недискримінації. У свою чергу Public Law 113–291¹³ зобов'язує Мініборони розробляти гендерно нейтральні стандарти зайняття посад у війську.</p> <p>Отже, пропонується прямо передбачити «гендерні» функції Мініборони у статті 10 Закону. Також пропонується зобов'язати Мініборони подавати до парламенту щорічні звіти про стан гендерної рівності</p>
----	--------------------------	---	--

¹² Pub. L. 104–201, div. A, title V, §571(a), (b), Sept. 23, 1996, 110 Stat. 2532, accessed 1 June 1, 2016, available at: <http://uscode.house.gov/statviewer.htm?volume=110&page=2532>

¹³ Pub. L. 113–291, div. A, title V, §524(a), Dec. 19, 2014, 128 Stat. 3361, accessed 1 June 1, 2016, available at: <http://uscode.house.gov/statviewer.htm?volume=128&page=3361>

	<p>техніки, матеріальних, фінансових, інших ресурсів та майна згідно з потребами, визначеними Генеральним штабом Збройних Сил України в межах коштів, передбачених Державним бюджетом України, і здійснює контроль за їх ефективним використанням, організовує виконання робіт і надання послуг в інтересах Збройних Сил України;</p> <ul style="list-style-type: none"> • провадить розвідувальну та інформаційно-аналітичну діяльність з метою забезпечення виконання завдань, які покладені на Збройні Сили України; • взаємодіє з органами державної влади та громадськими організаціями, контролює дотримання законодавства у Збройних Силах України; • розглядає звернення, здійснює прийом громадян з питань, що належать до компетенції Міністерства оборони України; • здійснює в межах своєї компетенції міжнародне співробітництво за воєнно-політичним, військово-технічним та іншими напрямками, а також з питань цивільно-військових відносин з відповідними органами інших держав та міжнародними організаціями; 	<p>та дискримінації у ЗСУ, за аналогом звітів Міністра оборони США¹⁴. Окрім того, пропонується зобов'язати Мініборони проводити спеціальні тренінги в армії для підвищення гендерної обізнаності та терпимості.¹⁵</p>
--	---	---

¹⁴ Див., Annual Report on Personnel Readiness Factors by Race and Gender, Pub. L. 103-337, div. A, title V, §533, Oct. 5, 1994, 108 Stat. 2760, accessed 1 June 1, 2016, available at: <http://uscode.house.gov/statviewer.htm?volume=108&page=2760>

¹⁵ Committee on Women in the NATO Forces (CWINF), Best Practice to Improve the Gender Balance, approved at the annual meeting in 18 November 2008, accessed June 5, 2016, available at http://www.nato.int/issues/women_nato/2008-11-gender_balance.pdf

		<ul style="list-style-type: none"> • здійснює інші повноваження, передбачені законом. 	
Підзаконні акти			
14	<p>Наказ Міністра оборони «Про затвердження тимчасових переліків військово-облікових і штатних посад рядового, сержантського і старшинського складу для військовослужбовців-жінок і тарифних переліків посад вищезазначених військовослужбовців»</p>	<p>Тимчасовий перелік штатних посад рядового, сержантського і старшинського складу з урахуванням тих, на які дозволяється призначати військовослужбовців-жінок, та відповідних їм військових звань і тарифних розрядів посад</p>	<p>Перелік визначає посади рядового, сержантського, старшинського складу, які можуть бути заміщені військовослужбовцями-жінками. Не на всі існуючі у ЗСУ посади можуть бути призначені військовослужбовців-жінки, наприклад, сапер, снайпер, стрілець-зенітник, стрілець (крім спеціального підрозділу по супроводу та охороні військовослужбовців-жінок, засуджених до арешту з утриманням на гауптвахті).</p> <p>Такі обмеження не співпадають із практикою передових країн. Наприклад, у 2015 році Мініборони США відкрило всі військові посади для жінок.¹⁶ До цього в 1993 році Конгресом був прийнятий Gender-Neutral Occupational Performance Standards, що зобов'язували Мініборони встановлювати гендерно-нейтральні критерії відбору на військові посади, які доступні і для чоловіків, і для жінок.¹⁷</p>

¹⁶ Eric Bradner, "U.S. Military Opens Combat Positions to Women," CNN, accessed June 2, 2016, <http://www.cnn.com/2015/12/03/politics/u-s-military-women-combat-positions/index.html>.

¹⁷ Pub. L. 103-160, div. A, title V, §543, Nov. 30, 1993, 107 Stat. 1660, accessed 3 June 2016, <http://uscode.house.gov/statviewer.htm?volume=107&page=1660>

<p>У свою чергу, парламент Ізраїлю ще 2000 вніс зміни до закону про військову службу, де визначив, що кожна жінка має таке ж право, як і чоловік, служити на будь-якій військовій посаді.¹⁸ Хоча фактично не всі посади є доступними для жінок, але 92% посад є відкритими для обох статей.¹⁹</p>		
<p>Військовослужбовцями-жінкам не комплектуються офіцерські посади, які пов'язані з використанням вибухових речовин, водозаправними роботами, посади на підводних човнах і на підводних кораблях, управління бригад надводних кораблів та центрів морських операцій, а також деякі посади у військових частинах спеціального призначення.</p> <p>Зауваження аналогічні тим, що висловлені до Наказу Міністра оборони «Про затвердження тимчасових переліків військово-облікових і штатних посад рядового, сержантського і старшинського складу для військовослужбовців-жінок і тарифних переліків посад вищезазначених військовослужбовців» (див. вище).</p>	<p>Переліку військово-облікових спеціальностей осіб офіцерського складу, які можуть бути заміщені військовослужбовцями – жінками</p>	<p>Наказ Міністра оборони України «Про затвердження Переліку військово-облікових спеціальностей осіб офіцерського складу, які можуть бути заміщені військовослужбовцями-жінками, Переліку військово-облікових спеціальностей, за якими може бути присвоєне первинне військове звання молодшого лейтенанта запасу» від 20.06.2012 року № 412</p>

¹⁸ Judah Ari Gross, "New Combat Positions for Women in the IDF, Same Old Obstacles," *The Times of Israel*, accessed June 2, 2016, <http://www.timesofisrael.com/new-combat-positions-for-women-in-the-idf-same-old-obstacles/>.

¹⁹ Там же

16	Інструкція про організацію військової підготовки громадян України за програмою підготовки офіцерів запасу затверджена Наказом Міністерства оборони України, Міністерства освіти і науки України	2. ... Особи жіночої статі можуть залучатися до військової підготовки за військово-обліковими спеціальностями для розміщення військових посад згідно з Переліком, затвердженим наказом Міністра оборони України від 20 червня 2012 року № 412/дск (зі змінами), зареєстрованим у Міністерстві юстиції України 16 липня 2012 року за № 1191/21503.	Інструкція встановлює, що жінки можуть проходити підготовку офіцерів запасу тільки за обмеженим колом спеціальностей. З огляду на запропоноване скасування гендерного обмеження на зайняття військових посад (див. графу 14 таблиці), пропонується зняти дане обмеження.
III. Нормативно-правові акти, що регулюють проходження військової служби у Національній гвардії України			
Закони України			
17	Про Національну гвардію України	<p>Стаття 6. Міністр внутрішніх справ України</p> <p>1. Військово-політичне та адміністративне керівництво Національною гвардією України здійснює Міністр внутрішніх справ України.</p> <p>...</p>	<p>Закон не покладає на Міністерство внутрішніх справ прямих обов'язків щодо забезпечення гендерної рівності в НГУ.</p> <p>Аналогічно до пропозицій, висловлених до ЗУ «Про Збройні Сили України» (див. вище графу 13 таблиці), рекомендується прямо передбачити «гендерні» функції МВС та зобов'язати подавати до парламенту щорічні звіти про стан гендерної рівності та дискримінації.</p>

Підзаконні акти		
<p>18</p> <p>Постанова КМУ «Про порядок обчислення виступу років, призначення та виплати пенсій і грошової допомоги особам офіцерського складу, прапорщикам, мічманам, військовослужбовцям надстрокової служби та військової служби за контрактом, особам начальницького і рядового складу органів внутрішніх справ та членам їхніх сімей»</p>	<p>12. Членам сім'ї померлих пенсіонерів із числа військовослужбовців, осіб начальницького і рядового складу органів внутрішніх справ, поліцейських, осіб, зазначених у пункті "ж" статті 1-2 Закону України "Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб" незалежно від призначення пенсій в разі втрати годувальника, виплачується одноразова грошова допомога: дружині — в розмірі тримісячної пенсії годувальника і на кожного непрацевдатного члена сім'ї — у розмірі місячної пенсії годувальника.</p> <p>...</p>	<p>Даний пункт визначає, що одноразова грошова допомога виплачується дружині і на кожного непрацевдатного члена сім'ї померлих пенсіонерів із числа військовослужбовців, осіб начальницького і рядового складу органів внутрішніх справ, поліцейських, осіб, зазначених у пункті "ж" статті 1-2 Закону України "Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб" (колишні міліціонери, що продовжили роботу в поліції на державній службі).</p> <p>Таким чином, працевдатний чоловік жінки-військовослужбовця взагалі позбавлений права отримати даний вид одноразової грошової допомоги.</p>
<p>19</p> <p>Наказ МВС «Про затвердження Інструкції про порядок виплати грошового забезпечення та одноразової грошової допомоги при звільненні</p>	<p>XXXIV. Особливості нарахування та виплати грошового забезпечення військовослужбовцям-жінкам</p> <p>34.3. За час перебування військовослужбовців-жінок у відпустці для догляду за дитиною грошове забезпечення не виплачується.</p>	<p>Розділ XXXIV Наказу надає жінкам виняткові пільги по догляду за неповнолітньою дитиною.</p> <p>З огляду на пропозицію зрівняти жінок і чоловіків у правах по догляду за дитиною, доцільно внести відповідні зміни до цього Розділу.</p>

	військовослужбовцям Національної гвардії України та іншим особам»	<p>34.4. ...</p> <p>За бажанням вагітної військовослужбовця-жінки або тієї, яка має дітей віком до чотирнадцяти років або дитину-інваліда, у тому числі таку, що перебуває під її опікуванням, або здійснює догляд за хворим членом сім'ї відповідно до медичного висновку, командир військової частини зобов'язаний встановити їй неповний робочий день або неповний робочий тиждень.</p> <p>34.6. Військовослужбовцям-жінкам після закінчення відпустки для догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку, а у виняткових випадках, якщо дитині необхідний домашній догляд згідно з медичними висновками, — не більше ніж до досягнення дитиною шестирічного віку, допомога для оздоровлення надається тільки у разі вибуття їх у щорічну основну відпустку.</p>	
20	Інструкція про вимоги та порядок виконання військовослужбовцям и Національної гвардії України військово-спортивного	<p>Додаток 1 до Інструкції про вимоги та порядок виконання військовослужбовцями Національної гвардії України військово-спортивного комплексу (розділ II)</p> <p>...</p> <p>Додаток 2 до Інструкції про вимоги та порядок виконання військовослужбовцями Національної</p>	<p>Додаток визначає нормативи фізичних вправ окремо для чоловіків та жінок. Від деяких вправ жінки взагалі звільнені (наприклад, біг на 3 км і підтягування).</p> <p>Нормативи є доволі застарілими, тому пропонується їх переглянути на основі сучасних гендерно-нейтральних стандартів (наприклад, стандартів, розроблених</p>

	<p>комплексу затверджена Наказом МВС «Про затвердження Інструкції про вимоги та порядок виконання військовослужбовцями Національної гвардії України військово-спортивного комплексу»</p>	<p>гвардії України комплексу (розділ II)</p>	<p>Національним науково-дослідним інститутом оборони США²⁰).</p>
<p>21</p>	<p>Інструкція з організації фізичної підготовки в Національній гвардії України затверджена Наказом МВС «Про затвердження Інструкції з організації фізичної підготовки в Національній гвардії України»</p>	<p>... Для військовослужбовців шостої, сьомої вікових груп (для жінок — п'ятої вікової групи) тривалість підготовчої частини занять збільшується до 15 хв., заключної - 10 хв. ... Військовослужбовці-жінки в основній частині занять виконують комплекси вільних вправ і ритмічної гімнастики в поєднанні з фізичними вправами на тренажерах. ...</p>	<p>Інструкція затверджує окремі вимоги та стандарти щодо фізичної підготовки військовослужбовці-жінок. Даний рівень фізичної підготовки не здатен належним чином підготувати жінок до участі у бойових діях. Таким чином, з огляду на пропозицію відкрити «бойові» посади для жінок та впровадити нові стандарти оцінювання їх фізичної підготовки, рекомендується переглянути методику фізичної підготовки військовослужбовців-жінок.</p>

²⁰ Chaitra M. Hardison et al., Defining Physical Standards for Physically Demanding Jobs, RAND National Defense Research Institute, December 2015, accessed 05 June, 2016, available at: <http://www.defense.gov/Portals/1/Documents/wisr-studies/OUSDPR%20-%20Defining%20and%20Establishing%20Gender-Neutral%20Standards%20for%20Closed%20Occupations-A%20Review%20of%20Methods.pdf>

	<p>Вправа 14а. Комплексна силова вправа (для жінок).</p> <p>...</p> <p>3. Фізична підготовка військовослужбовців-жінок.</p> <p>...</p>	
IV. Нормативно-правові акти, що регулюють проходження військової служби у Державній прикордонній службі України		
Закони України		
22 Про Державну прикордонну службу України	<p>Стаття 7. Центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері охорони державного кордону</p> <ul style="list-style-type: none"> • Центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері охорони державного кордону, здійснює управління Державною прикордонною службою України, бере участь у розробленні та реалізації загальних принципів правового оформлення і забезпечення недоторканності державного кордону та охорони суверенних прав України в її виключній (морській) економічній зоні. • Центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері охорони державного кордону, узагальнює практику застосування законодавства з 	<p>Закон не покладає на Центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері охорони державного кордону (Адміністрацію Державної прикордонної служби України — далі Адміністрація ДПС), прямих обов'язків щодо забезпечення гендерної рівності в НГУ.</p> <p>Аналогічно до пропозицій, висловлених до ЗУ «Про Збройні Сили України» (див. вище графу 13 таблиці), рекомендується прямо передбачити «гендерні» функції Адміністрації ДПС та зобов'язати подавати до парламенту щорічні звіти про стан гендерної рівності та дискримінації. Альтернативно ці функції можна покласти на МВС, через який Кабінет Міністрів відповідно до п. 1 Положення про Адміністрацію Державної прикордонної служби України спрямовує і координує діяльність Адміністрації ДПС.</p>

	<p>питань, що належать до компетенції Державної прикордонної служби України, розробляє пропозиції, спрямовані на його вдосконалення, і в установленому порядку вносить їх на розгляд Президента України або Кабінету Міністрів України.</p> <p>...</p>	
<p>Підзаконні акти</p>		
<p>23</p> <p>Указу Президента України «Про Положення про проходження громадянами України військової служби в Державній прикордонній службі України»</p>	<p>61. Первинне військове звання молодшого лейтенанта присвоюється:</p> <p>...</p> <p>3) військовослужбовцям строкової військової служби, які прослужили не менше ніж шість місяців, особам рядового складу, сержантського і старшинського складу, які проходять військову службу за контрактом, та військовозобов'язаним, які не досягли граничного віку перебування на військовій службі на посадах офіцерського складу, жінкам віком до 40 років, які мають вищу освіту за освітньо-кваліфікаційним рівнем підготовки не нижче бакалавра, яка відповідає профілю службової діяльності, та атестовані до присвоєння первинного військового звання офіцерського складу, з урахуванням потреби в офіцерах відповідної спеціальності - для розвідувального органу, ...</p>	<p>Первинне військове звання молодшого лейтенанта присвоюється жінкам віком до 40 років. Водночас для чоловіків такого вікового обмеження не передбачено.</p>

	<p>93. Призначення військовослужбовців на посади здійснюється:</p> <p>...</p> <p>5) на рівні посади:</p> <p>...</p> <p>вагітних військовослужбовців-жінок за їх клопотанням відповідно до медичного висновку — на посади з більш легкими умовами військової служби, а також військовослужбовців-жінок, які мають дітей віком до трьох років, за їх клопотанням, у разі неможливості виконання ними обов'язків за попередньою посадою;</p> <p>...</p> <p>б) на нижчі посади:</p> <p>...</p> <p>Вагітних військовослужбовців-жінок за їх клопотанням відповідно до медичного висновку — на посади з більш легкими умовами військової служби, а також військовослужбовців-жінок, які мають дітей віком до трьох років, за їх клопотанням, у разі неможливості виконання ними обов'язків за попередньою посадою та за відсутності рівних посад;</p> <p>...</p> <p>106. Не допускається призначення на нижчі посади військовослужбовців-жінок з мотивів, пов'язаних із вагітністю, наявністю у них дітей</p>	<p>Дані положення надають виключно жінкам, які мають дітей віком до трьох років, право переведення (призначення) на іншу посаду за їх клопотанням, у разі неможливості виконання ними обов'язків за попередньою посадою, гарантію щодо заборони їх призначення на нижчі посади без їх згоди, інші права щодо збереження посади.</p> <p>Чоловікам таких прав не надано.</p>
--	---	--

	<p>віком до трьох років (до шести років - за медичними показниками), або у зв'язку з тим, що вони є одинокими матерями та мають дітей віком до чотирнадцяти років чи дітей-інвалідів, без їх згоди.</p> <p>...</p> <p>127. Зарахування військовослужбовців у розпорядження начальників, які мають право призначення на посади, для вирішення питання щодо дальшого проходження такими військовослужбовцями військової служби допускається у разі:</p> <p>...</p> <p>9) скорочення посади, яку займає військовослужбовець-жінка, що перебуває у відпустці у зв'язку з вагітністю та пологами чи по догляду за дитиною, в разі неможливості перемістити таку жінку на вакантну посаду - до закінчення відпустки по догляду за дитиною;</p>	
	<p>153.</p> <p>...</p> <p>Направлення у відрядження вагітних військовослужбовців-жінок та тих, які мають дітей віком до чотирнадцяти років чи дитину-інваліда, без їх згоди не допускається.</p>	<p>Жінки, що мають дітей віком до 14 років, без їх згоди не можуть бути направлені у відрядження. Для чоловіків (навіть для тих, які виховують дитину самотійно) така гарантія не передбачена.</p>

	<p>191.</p> <p>...</p> <p>Курсанти-жінки розміщуються окремо від курсантів-чоловіків.</p>	<p>Курсанти жіночої статі повинні розміщуватись в окремих гуртожитках чи спальних приміщеннях. Дана норма відповідає гендерним потребам.</p> <p>Як було зазначено вище, дана норма фактично не виконується (див. графу 2 таблиці).</p>
<p>24</p> <p>Інструкція про порядок виплати грошового забезпечення військовослужбовцям Державної прикордонної служби України затверджена Наказом Адміністрації ДПС «Про затвердження Інструкції про</p>	<p>306. У разі оголошення мобілізації:</p> <p>1) військовослужбовці, які перебувають у цей час на військовій службі, звільненню в запас не підлягають, крім військовослужбовців-жінок, які мають дітей віком до 16 років (такі військовослужбовці-жінки можуть продовжувати військову службу тільки за власним бажанням).</p> <p>...</p>	<p>Дана норма співвідноситься із статтею 26 ЗУ «Про військовий обов'язок і військову службу», тому до неї висловлюються аналогічні зауваження (див. графу 1 таблиці).</p>
<p>24</p> <p>Інструкція про порядок виплати грошового забезпечення військовослужбовцям Державної прикордонної служби України затверджена Наказом Адміністрації ДПС «Про затвердження Інструкції про</p>	<p>3.25.4.</p> <p>...</p> <p>Військовослужбовцям-жінкам у строк безперервної календарної військової служби для виплати винагороди зараховується час наданої їм відпустки для догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку, а у виняткових випадках, коли дитині необхідний домашній догляд згідно з медичними висновками, — не більше ніж до досягнення дитиною шестирічного віку.</p>	<p>Військовослужбовцям-жінкам зараховується строк перебування у відпустці по догляду за дитиною для виплати винагороди за вислугу років. Встановлюється особливий порядок виплати грошової винагороди для жінок, які перебувають у відпустці по догляду за дитиною, або які вийшли з неї у поточному році.</p> <p>З урахуванням пропозиції надати право чоловікам виходити у відпустку по догляду за дитиною, дані норми повинні також поширюватись і на військовослужбовців-чоловіків.</p>

<p>порядок виплати грошового забезпечення військовослужбовцям Державної прикордонної служби України»</p>	<p>...</p> <p>4.7.3. За час перебування військовослужбовців-жінок у відпустці для догляду за дитиною грошове забезпечення не виплачується.</p> <p>...</p> <p>4.7.6. Військовослужбовцям-жінкам після закінчення відпустки для догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку, а у виняткових випадках, якщо дитині необхідний домашній догляд згідно з медичними висновками, - не більше ніж до досягнення дитиною шестирічного віку, допомога для оздоровлення надається тільки у разі вибуття їх у щорічну основну відпустку.</p> <p>Військовослужбовцям-жінкам матеріальна допомога для вирішення соціально-побутових питань надається у році, у якому вони приступили до виконання обов'язків за посадою після закінчення відпустки для догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку, а у виняткових випадках, якщо дитині необхідний домашній догляд згідно з медичними висновками, — не більше ніж до досягнення дитиною шестирічного віку.</p>	
	<p>4.7.4.</p> <p>...</p> <p>За бажанням вагітної військовослужбовця-жінки або тієї, яка має дітей віком до чотирнадцяти років або дитину-інваліда, у тому</p>	<p>Для жінки, яка має дітей віком до 14 років або дитину-інваліда, у тому числі таку, що перебуває під її опікою, або здійснює догляд за хворим членом сім'ї, передбачена можливість переходу на неповний робочий день/тиждень.</p>

	<p>числі таку, що перебуває під її опікуванням, або здійснює догляд за хворим членом сім'ї відповідно до медичного висновку, начальник органу Держприкордонслужби зобов'язаний встановити їй неповний робочий день або неповний робочий тиждень.</p> <p>Виконання обов'язків за посадою на умовах неповного службового часу встановлюється на підставі рапорту військовослужбовця-жінки.</p> <p>У разі необхідності внесення змін до тривалості службового часу військовослужбовця-жінки рішення про такі зміни оформляється наказом. У наказі органу Держприкордонслужби для військовослужбовця-жінки встановлюється тривалість службового часу в годинах на день без урахування часу обідньої перерви. Також зазначається початок службового часу та його закінчення.</p> <p>Контроль за фактично відпрацьованим службовим часом військовослужбовцем-жінкою покладається на її безпосереднього начальника.</p> <p>4.7.5. За період виконання військовослужбовцем-жінкою обов'язків за посадою на умовах неповного службового часу їй виплачується грошове забезпечення за нормами, визначеними законодавством, пропорційно відпрацьованому службовому часу.</p>	<p>Для чоловіка, який перебуває у таких самих сімейних обставинах (навіть, якщо він самостійно здійснює виховання/догляд дитини чи хворого члена сім'ї), не передбачено такого права.</p>
--	---	---

	<p>4.10.1. ... У разі звільнення з військової служби за віком, у зв'язку із скороченням штатів або проведенням організаційних заходів, закінченням строку контракту, у зв'язку з безпосереднім підпорядкуванням близькій особі, систематичним невиконанням умов контракту командуванням, а також у зв'язку з настанням особливого періоду та небажанням продовжувати військову службу військовослужбовцем-жінкою, яка має дитину (дітей) віком до 18 років, одноразова грошова допомога в розмірі 50 відсотків місячного грошового забезпечення за кожний повний календарний рік служби виплачується за наявності вислуги 10 років і більше.</p>	<p>Якщо жінка, маючи дитину віком до 18 років, звільняється за власним бажанням у разі настання особливого періоду їй виплачується грошова допомога в розмірі 50 відсотків місячного грошового забезпечення за кожний повний календарний рік служби за наявності вислуги 10 років і більше.</p> <p>Дана норма співвідноситься із статтею 26 ЗУ «Про військовий обов'язок і військову службу», тому до неї висловлюються аналогічні зауваження (див. графу 1 таблиці).</p>
--	--	---

ВИСНОВКИ І РЕКОМЕНДАЦІЇ

Проаналізувавши основні нормативно-правові акти, якими регулюється порядок проходження служби в Збройних Силах України, Національній гвардії України та Державній прикордонній службі України, можна зробити загальний висновок, про те що переважна більшість проблем, які переслідують жінок-військовослужбовців на протязі їхньої професійної кар'єри потребують саме законодавчого регулювання. Зокрема, йдеться про необхідність внесення змін до відповідних положень законів та підзаконних нормативно-правових актів для забезпечення:

- 1) рівних умов укладання контрактів для жінок та чоловіків військовослужбовців (прибрати різницю в 20 років між граничним віком для жінок та чоловіків, які укладають контракти);
- 2) рівних можливостей для здобуття первинного військового звання (зрівняти вікові обмеження для жінок та чоловіків);
- 3) гендерно-нейтральних критеріїв відбору на посади;
- 4) права на зайняття переважної більшості (понад 90%) посад жінками-військовослужбовцями;
- 5) скасування різниці в нормах з фізичних навантажень встановлених для жінок та чоловіків військовослужбовців;
- 6) рівних можливостей для реалізації права на батьківство та догляд за дітьми (забезпечити право звільнитися зі служби, а також право йти у відпустку по догляду за дитиною, як жінкам, так і чоловікам);
- 7) рівних умов звільнення зі служби (зрівняти вік жінок та чоловіків, які звільняються в запас, йдуть у відставку);
- 8) рівних можливостей служби в резерві (забезпечити право жінок бути зарахованими до першої черги оперативного резерву);
- 9) встановлення однакового рівня відповідальності в разі порушення дисципліни та правопорушень, незалежно від статі;
- 10) моніторингу та контролю дотримання принципів гендерної рівності в силових структурах (розширення компетенції керівників відомств до нагляду та звітування за питаннями дотримання гендерної рівності у відповідних силових структурах).

Врегулювання вищевказаних аспектів проходження військової служби (або служби в інших силових структурах) забезпечить наближення умов служби до принципів гендерної рівності. Врегулювання питання гендерної рівності сприятиме залученню більшої кількості жінок-професіоналів до лав військових відомств, слугуватиме стимулом для тих жінок, які вже

служать, та сприятиме врегулюванню напруги між військовослужбовцями жінками та чоловіками під час несення служби.

Проте, внесення змін до законодавства, хоч і основоположний, але лише перший крок на шляху до забезпечення гендерної рівності в силових структурах. Значною мірою вирішення питання залежить від політики, яку запроваджують керівників відомств, від їх власного ставлення до питання та порядку побудови відносин в трудовому (військовому) колективі, який ці персоналії очолюють.

Від бажання керівництва визнати та вирішити проблему гендерного забезпечення в силових структурах залежить і належна імплементація вже існуючих норм. Так, скажімо, закріплене низкою нормативно-правових актів право військовослужбовців-жінок та курсантів-жінок проживати в окремих приміщеннях фактично не виконується. Причиною тому є те, що бюджетами відповідних силових відомств не передбачені витрати на відновлення та створення інфраструктурних об'єктів, які б дозволили реалізацію норм щодо окремого проживання жінок-військовослужбовців.

В той же час, гендерному питанню дуже мало уваги приділяється керівниками силових структур. Як показав аналіз, в штатних розписах відсутні посади, які б передбачали моніторинг за дотриманням питань гендерної рівності. На офіційні звернення до НГУ та ДПСУ з проханням скоординувати з відповідними уповноваженими особами з гендерних питань були надані відповіді щодо відсутності проблем гендерної рівності *за весь час існування* відповідного відомства. Такі відповіді свідчать не лише про відсутність посадових осіб, уповноважених слідкувати за дотриманням принципів гендерної рівності в рамках силових структур, але і про небажання керівників таких структур визнавати проблему та заглиблюватись у пошук шляхів її вирішення.

В офіційних відповідях на інформаційні запити щодо регулювання гендерних питань, представники силових структур посилаються на норми чинного законодавства, якими вони керуються та якими є обмежені. Зокрема, на думку представників силових відомств, і, зокрема, Міністерства Оборони, повністю усунути розбіжності між статусом жінки і чоловіка під час проходження військової служби неможливо. При аргументації позиції фахівці посилаються, здебільшого, саме на зобов'язання України, які випливають з міжнародних договорів. Так, наприклад, на дотримання норм Міжнародної Конвенції з захисту материнства було прийнято Закон України "Про охорону праці" та Наказ Міністерства охорони здоров'я від 29 грудня 1993 р. № 256 "Про затвердження Переліку важких робіт та робіт із шкідливими і

небезпечними умовами праці, на яких забороняється застосування праці жінок”.

Проте, положення цитованих законодавчих актів вимагають більш детального аналізу та перегляду, оскільки ґрунтуються вони, не на міжнародних нормах, а майже дослівно копіюють нормативні акти радянських часів.

В той же час слід згадати й інші міжнародні документи, які були ратифіковані Україною, і є обов'язковими до виконання в межах її території. Зокрема, стаття 3 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права визначає, що держави, які беруть участь у цьому Пакті, зобов'язуються забезпечити рівне для чоловіків і жінок право користування всіма громадянськими і політичними правами. У свою чергу, стаття 14 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод прямо забороняє дискримінацію за будь-якою ознакою, у тому числі на підставі статі. Профільна конвенція ООН щодо захисту прав жінок, Конвенція Організації Об'єднаних Націй про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок, передбачає позитивний обов'язок держави щодо вжиття заходів, спрямованих на прискорення встановлення фактичної рівності між чоловіками та жінками в усіх галузях, і зокрема в політичній, соціальній, економічній і культурній (стаття 3). Аналогічні положення містяться і в Конституції України – частина третя статті 24, по між іншого, покладає на державу обов'язок забезпечити рівність жінки і чоловіка через наданням жінкам рівних з чоловіками можливостей у праці та винагороді за неї. На жаль, вітчизняне законодавство досі надає перевагу застарілим комуністичним нормативам, над демократичними стандартами рівності.

Провівши первинне дослідження, можна зробити висновок про необхідність аналізу статусу жінок в інших 9 державних силових структурах. А також доцільним вбачається ідентифікація дискримінаційних положень нормативно-правових актів у сфері трудового права, що може включати в себе накази та розпорядження Міністерства соціальної політики та Міністерства охорони здоров'я. Деякі відповіді на питання гендерної рівності, очевидно, можна буде знайти в судовій практиці та роз'ясненнях судів вищих інстанцій. Цікавою, в контексті даного дослідження, може виявитись практика Європейського суду з прав людини.

Проте, вже з даного аналізу випливає необхідність в наступних діях:

- включення гендерного моніторингу до повноважень керівників силових структур та встановлення обов'язку звітувати з гендерних питань перед Верховною Радою України;

- залучення жінок до формування внутрішньої політики та кадрового укомплектування відповідних силових структур;
- запровадження регулярного анкетування серед військовослужбовців на предмет гендерної рівності;
- розробка тренінгів, інформаційних та навчальних матеріалів з питань гендерної рівності для військовослужбовців;
- проведення атестації військовослужбовців та працівників відомств з гендерних питань;
- розробка інструкцій для проведення регулярної гендерної експертизи нормативно-правових актів та відомчих розпорядчих документів;
- побудова та відновлення інфраструктурних об'єктів для забезпечення, закріплених в законі прав на окреме проживання;
- введення жінок до складу атестаційних комісій військовослужбовців всіх рівнів;
- розробка положень Кодексу етики військовослужбовців.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

Закони:

1. Закон України «Про військовий обов'язок і військову службу» від 25.03.1992 р. №2233-XII (зі змінами від 18.-22016 № 1008-VII), <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2232-12>
2. Закон України «Про Збройні Сили України» від 06.12.1991 № 1934-XII (зі змінами N 716-VIII від 06.10.2015), <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1934-12>
3. Закон України «Про національну гвардію України» від 13.03.2014 р. №876-VII, <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/876-18>
4. Закон України «Про державну прикордонну службу України» від 03.04.2003 р. №661-IV, <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/661-15>
5. Закон України «Про Дисциплінарний статут ЗСУ» від 24.03.1999р. №551-XIV (зі змінами від 05.12.2015 № 158-VIII), <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/551-14>
6. Закон України «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб» від 09.04.1992 р. 2262-XII (зі змінами від 12.04.2016. № 1079-VIII), <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2262-12>
7. Закон України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» від 20.12.1991 р. 2011-XII (зі змінами № 1080-VIII від 12.04.2016), <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2011-12>
8. Закон України «Про статут гарнізонної та вартової служби ЗСУ» від 24.03.1999 р. №550-XIV (зі змінами від 23.12.2015 № 901-VIII), <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/550-14>
9. Закон України «Про Статут внутрішньої служби ЗСУ» від 24.03.1999 р. №548-XII (зі змінами від 23.12.2015р. № 901-VIII), <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/548-14>
10. Кодекс України про адміністративні правопорушення, введений в дію постановою ВР Української РСР від 07.12.1984 №8074-10 (зі змінами від 15.03.2016 №1022-VII), <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/80731-10>
11. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III (зі змінами № 1022-VIII від 15.03.2016), <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>

Підзаконні акти:

12. Указ Президента України «Про затвердження Положення про проходження громадянами України військової служби у ЗСУ» від 10.12.2008 р. № 1153/2008 (зі змінами від 14.07.2015 р.), <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1153/2008>
13. Указ Президента України «Про положення про проходження військової служби відповідними категоріями військовослужбовців» від 07.11.2001 р. № 1053/2001 (зі змінами від 31.07.2015 N 463/2015), <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1053/2001>
14. Указ Президента України «Про Положення про проходження громадянами України військової служби в Державній прикордонній службі України» від 29.12.2009 р. № 1115/2009, <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1115/2009>
15. Постанова КМУ «Про порядок обчислення вислуги років, призначення та виплати пенсій і грошової допомоги особам офіцерського складу, прапорщикам, мічманам, військовослужбовцям надстрокової служби та військової служби за контрактом, особам начальницького і рядового складу органів внутрішніх справ, поліцейським та членам їхніх сімей» від 17 липня 1992 р. № 393, <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/393-92-%D0%BF/page2>
16. Наказ Адміністрації Державної прикордонної служби України від 20.05.2008 р. № 425 «Про затвердження Інструкції про порядок виплати грошового забезпечення військовослужбовцям Державної прикордонної служби України», <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0537-08/print1443717789687812>
17. Наказ Міністерства Внутрішніх справ України «Про затвердження Інструкції про порядок виплати грошового забезпечення та одноразової грошової допомоги при звільненні військовослужбовцям Національної гвардії України та іншим особам» від 04.07.2014 р. № 638, <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0849-14/paran577#n577>
18. Наказ Міністерства Внутрішніх справ України «Про затвердження Інструкції про вимоги та порядок виконання військовослужбовцями Національної гвардії України військово-спортивного комплексу» від 15.01.2015 р. № 36, <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0091-15>
19. Наказ Міністерства Внутрішніх справ України «Про затвердження Інструкції з організації фізичної підготовки в Національній гвардії України» від 13.10.2014 р. № 1067, <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z1375-14/print1453026585859436>

20. Наказ Міністра оборони «Про затвердження тимчасових переліків військово-облікових і штатних посад рядового, сержантського і старшинського складу для військовослужбовців-жінок і тарифних переліків посад вищезазначених військовослужбовців» від 27.05.2014 р. № 337, <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/z0600-14>
21. Наказ Міністра оборони України «Про затвердження Інструкції про організацію військової підготовки громадян України за програмою підготовки офіцерів запасу» від 14.12.2015 р. № 719/1289, <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z1678-15/print1453026585859436>
22. Наказ Міністра оборони України «Про затвердження Переліку військово-облікових спеціальностей осіб офіцерського складу, які можуть бути заміщені військовослужбовцями – жінками, Переліку військово-облікових спеціальностей, за якими може бути присвоєне первинне військове звання молодшого лейтенанта запасу» від 20.06.2012 р. № 412.

Законодавчі акти іноземних країн:

23. 10 USC 4319: Racial and ethnic issues; gender issues: surveys, accessed 5 June, 2016, available at: <http://uscode.house.gov/view.xhtml?path=/prelim@title10/subtitleB/part3&edition=prelim>
24. 10 USC 481: Racial and ethnic issues; gender issues: surveys, accessed 1 June 2016, available at: <http://uscode.house.gov/view.xhtml?req=military+women&f=treesort&fq=true&num=13&hl=true&edition=prelim&granuleId=USC-prelim-title10-section481>
25. Annual Report on Personnel Readiness Factors by Race and Gender, Pub. L. 103–337, div. A, title V, §533, Oct. 5, 1994, 108 Stat. 2760, accessed 1 June 1, 2016, available at: <http://uscode.house.gov/statviewer.htm?volume=108&page=2760>
26. Pub. L. 103–160, div. A, title V, §543, Nov. 30, 1993, 107 Stat. 1660, accessed 3 June 2016, <http://uscode.house.gov/statviewer.htm?volume=107&page=1660>
27. Pub. L. 104–201, div. A, title V, §571(a), (b), Sept. 23, 1996, 110 Stat. 2532, accessed 1 June 1, 2016, available at: <http://uscode.house.gov/statviewer.htm?volume=110&page=2532>
28. Pub. L. 113–291, div. A, title V, §524(a), Dec. 19, 2014, 128 Stat. 3361, accessed 1 June 1, 2016, available at: <http://uscode.house.gov/statviewer.htm?volume=128&page=3361>

Публікації:

29. Chaitra M. Hardison et al., Defining Physical Standards for Physically Demanding Jobs, RAND National Defense Research Institute, December 2015, accessed 05 June, 2016, available at:
<http://www.defense.gov/Portals/1/Documents/wisr-studies/OUSDP%20-%20Defining%20and%20Establishing%20Gender-Neutral%20Standards%20for%20Closed%20Occupations-A%20Review%20of%20Methods.pdf>
30. Committee on Women in the NATO Forces (CWINF), Best Practice to Improve the Gender Balance, approved at the annual meeting in 18 November 2008, accessed June 5, 2016, available at
http://www.nato.int/issues/women_nato/2008-11-gender_balance.pdf
31. Committee on Women in the NATO Forces (CWINF), CWINF guidance for NATO Gender Mainstreaming, approved at the annual meeting in June 2007, accessed 31 May 2016, available at:
http://www.nato.int/issues/women_nato/cwinf_guidance.pdf
32. Eric Bradner, "U.S. Military Opens Combat Positions to Women," CNN, accessed June 2, 2016,
<http://www.cnn.com/2015/12/03/politics/u-s-military-women-combat-positions/index.html>
33. Judah Ari Gross, "New Combat Positions for Women in the IDF, Same Old Obstacles," The Times of Israel, accessed June 2, 2016,
<http://www.timesofisrael.com/new-combat-positions-for-women-in-the-idf-same-old-obstacles/>
34. Rod Powers, "Inside a Military Prison," About Careers, accessed June 5, 2016,
<http://usmilitary.about.com/od/justicelawlegislation/a/navprison.htm>
35. Ми Не Кухарки, А Повноцінні Бійці, У Війни Не Жіноче Обличчя? [Електронний ресурс] / Наталя Плохотнюк // "Вечірній Київ" – 24.01.2016. – Режим доступу: <http://vechirniykiev.com.ua/news/my-ne-kukharky-a-povnotsinni-biytsi-u-viyny-ne-zhinoche-oblychchya> (дата звернення: 04.06.2016).
36. Що жінка робить в армії? [Електронний ресурс] / Наталя Плохотнюк // "Insider – 11.02.2016. – Режим доступу: <http://www.theinsider.ua/lifestyle/5693d03401fe8/> (дата звернення: 04.06.2016).

Світлини на обкладинці використані з наступних джерел:

1. <http://ukranews.com/news/201792.Zhenshchiny-voennosluzhashchie-rasskazali-o-gendernoy-diskriminatsii-v-armii.ru>
2. <http://znaj.ua/ru/news/society/9144/u-zonu-ato-virushili-krasunizvyazkovi-iz-harkova-foto.html>
3. <http://ru.slovoidilo.ua/2016/05/26/novost/bezopasnost/vozvrashhenii-savchenko-chego-ozhidat-posle-osvobozhdeniya-izvestnoj-plennicy>
4. <http://vchasnoua.com/donbass/34498-k-8-marta-minoborony-opublikovalo-fotografii-zhenshchin-voennosluzhashchikh-kotorye-zashchishchayut-stranu-v-donbasse>